

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

I

İZMİR - 1983

KATOLİK, ORTODOKS ve PROTESTAN MEZHEPLERİ

ARASINDAKİ FARKLAR

Orhan Seyfi YÜCETÜRK

İsrail Oğullarının asırlardan beri günümüze kadar devam edip gelen bir inançları vardı. Bu itikad, günün birinde Mesih'in¹ doğmasıyla, Semavi Melekütun² kurulacağı idi. İşte bu bekleyiş esnasında, Romalıların idaresindeki Galile Eyaletinin Beyt-el Lahm kasabasında, Roma İmparatoru Augustos döneminde, Roma'nın 750. senesinde İsa Mesih doğdu.

Fakat, İsrail Oğulları «Yahudi tahtında gözü vardır. Musa şeriatini bozuyor.» iddia ve iftiralarıyla, ne Mesihliğini, ne de Peygamberliğini kabul etmedikleri İsa'yı, Pontus'lü Plâtus zamanında idam ettirdiklerini iddia etmektedirler.

Halbuki İsa «Sanmayın ki, ben şeriatı yahut peygamberleri yıkmaya geldim. Ben yıkmaya değil, fakat tamam etmeğe geldim.»³ diyordu.

Bir İsrail peygamberi olarak kavmini uyarıp, doğru yola ve tevhide davet eden İsa'ya kısa peygamberlik hayatında inananlar pek azdı. Ölümünden sonra tekrar dirildiği iddia edilen İsa'nın, Galile'de bulunduğu Havarilerine, «Gökte ve yeryüzünde bütün hâkimlik bana verildi. İmdi siz gidip bütün milletleri şakirt edin. Onları Baba ve Oğul ve Ruh'ul-Kudüs ile vaftiz eyleyin. Size emrettiğim herşeyi tutmalarını onlara öğretin ve işte ben bütün günler Dünyanın sonuna kadar sizle beraberim.»⁴ diyordu.

Bu emri alan Havariler dört bir yana dağıldılar. Havariler

(1) Mesih, İbranicede Meşiah kelimesinden takdis edilmiş yağ sürülmüş anlamına gelmektedir. Bu da İsrail ve Yahuda kraları için kullanılırdı.

(2) Gökler Kırallığı (Meleküt'üs-Semavat)

(3) Matta-V/17

(4) Matta-XXVIII/18-20

arasına sonradan dahil olan Tarsus'lu Paulos (Saint Paul), Suriye, Kilikya Anadolu, Makedonya, Girit, Sicilya, Roma v.s. ve seyahatler yaptı. Bu seyahatleri ve gidemediği yerlere gönderdiği mektuplarla, İsa'nın tebliğ ettiği tevhid dinini, birçok ilâvelerle Hıristiyanlık adı ile Dünya'ya tanıtmaya muvaffak oldu.

Tarihçi Ernest Renan, «Hıristiyanlığın kurulması, halk tabakasından olan insanların şimdiye kadar başardıkları en büyük eserdir.» diyor. Böylece Hıristiyanlığın başlangıçta bir «Yoksullar Hareketi» olduğunu, ilk Kilise'ye de «Bir yoksullar birliği basit ve birleşik bir kardeşler ailesi» ismini veriyor.⁵

Resullerin İşlerinde, ilk hıristiyan toplumu, E. Renan'ın bu teşhisine uygun olarak şöyle tarif edilmektedir:

«İman edenlerin cemaati tek yürek ve tek can idi. Ve hiçbiri kendisinin olan şeyler için: Benimdir, diyemiyordu. Fakat herşey onlar için müşterekti. Ve Resuller büyük kuvvetle Rab İsa'nın kıyamına şahadet ediyorlardı. Ve hepsinin üzerinde büyük lütuf vardı. Çünkü aralarında yoksul kimse yoktu. Zira tarlaları yahut evleri olanlar, hepsini satıp, satılmış olan şeylerin bedellerini getirerek Resullerin ayakları önüne koyuyorlardı ve herbirinin ihtiyacına göre dağıtılıyordu.»⁶

İlk hıristiyanlar İsa'nın yakında geleceğine inanıyorlardı. Gelmesi gecikince, Kilise teşkilatlanmaya başladı. Yunanca Eklesia'dan gelen Kilise kelimesi topluluk, birlik, cemaat anlamındadır. Böyle anlaşılan kilisenin içinde küçük bir meratip silsilesi doğdu. Eskiler ya da yaşlılar (Presbyteri), gözeticiler (Mubasırlar-Episkopi), düşkünlere yardımla görevli erkek kadın arkadaşlar (kadın-erkek diyakos'lar ya da hemşireler) vardı.⁷

Putperest olan Romalılar Hıristiyanları üç asır boyunca takip edip, büyük işkencelere maruz bıraktılar. Ancak Bizans İmparatoru Kostantin, 312 yıllarında Hıristiyanlığı benimseyip onu devlet dini olarak kabulünden sonra, hıristiyanlar rahat bir nefes aldılar.⁸ Bu tarihten sonra hıristiyanlar dinlerini serbestçe

(5) Bk. F. Cahallaye, Dinler Tarihi, 202

(6) Resullerin İşleri IV/32-35

(7) Bk. F. Challaye, Dinler Tarihi, 203

(8) Bk. Büyük Dinler ve Mezhepler Ans. 218, J. Pirenne, Büyük Dünya Tarihi, I/199, A. M. Schimmel, Dinler tarihine Giriş, 141

icra ettikleri gibi yayma imkânını da buldular.

Kısa zamanda çok geniş alanlara yayılmayı başaran Hıristiyanlıkta, İsa'yı ve Havarilerini farklı şekilde anlayıp, benimsemekten yeni yeni MEZHEPLER doğdu. Bazıları İsa'yı Allah, bazıları Allah'ın Oğlu, bir kısmı da insan gibi görüyordu.⁹

Bütün bu ayrılıklar bize, bu dine ait esasların, Konsil denilen toplantılarda, insanlar tarafından alınan kararlarla meydana geldiğini göstermektedir.¹⁰

Uzun yıllar dini ve idari yönden hiçbir bölünmeye uğramadan devam eden Hıristiyanlık, Antakya, Kudüs, İskenderiye, Roma ve İstanbul gibi beş ayrı Kilise tarafından idare edilmiştir. Her şehirde bulunan kiliselere önceleri «Kissis» denilen din adamları tayin edilirdi. Bu din adamlarının büyüğüne «Biskop» adı verildi. Başkanlarına «Arşibiskop» denildi. Yukarıda belirtilen beş şehir Arşibiskopluğu diğerlerine üstün sayıldı. Daha sonra bu şehirlerin reislerine «Batrik-Patrik» adı verildi. XI. asırdan önce bunlardan herbirine «Papa» denildiği halde, VII. Gregory devrinde, papalık Roma'ya tahsis edildi. Milâdın 445. yılında Roma'da bulunan Papa bütün Hıristiyan âleminin reisi olarak ilân edildi.

Hıristiyan âleminde ilk bölünme, IV. asırda hem idari hemde inanç alanında olmuştur. Roma İmparatorluğunun Doğu ve Batı diye ikiye bölünüşü yüzyıllarca sürecektir. Bu ayrılığın da sebebini teşkil etmiştir.

Doğu Kilisesinin sarsıntı geçirdiği bir dönemde, 800 yılında Şarlman'ın Kutsal Roma İmparatorluğunu kurması, Batı Roma ve bilhassa Batı Kilisesi için yeni bir çığır başlangıcı oldu. Katolik tarihçiler bu döneme «Tanrı Devleti» (La Chrétienté) adını veriyorlardı.¹¹

Evrensel anlamına gelen Yunanca Katolik kelimesinden türetilen Katoliklik'in temelleri bu dönemde atıldı. Havarilerin

(9) Bk. Büyük Dinler ve Mez. Ansk. 218

(10) Bk. M. Ebu Zehra, Hıristiyanlık üzerine Konferanslar, 225, A. Aslan Aydın, İslam Hıristiyan Diyaloğu, 158

(11) Bk. A. Houtin, Hıristiyanlığın Kısa Tarihi, 452.

reisi olan Aziz Petrus Roma'da din uğruna ölmüş ve Roma Patriği (Piskoposu) onun görevini yüklenmiştir. Böylece Roma'daki Papa, İsa'nın Aziz Petrus'a devrettiği yetkilerin vârisi olarak diğerlerinden üstün kabul edilmiştir. Papa'nın bu üstünlüğü, onlarca kilisenin mekânda birliğini ve zamanda özdeşliğini sağlamıştır.¹²

Hıristiyan Dünyasında bu siyasi ve dinî bölünmelerin başında «İsa'daki cevherler» anlaşmazlığı gelmektedir. Özellikle 1054 yılında Rum Ortodoks Kilise'sinin, Lâtin Roma Katolik Kilisesi'nden resmen ve tamamen ayrılmasıyla¹³ Hıristiyan âlemindeki birlik bir daha toparlanamayacak şekilde parçalanmış, bu ayrılık günümüze kadar devam etmiştir.

Katolikler, kendi mezheplerinin asıl Hıristiyanlık olduğunu ve Katolik olunmadan Kurtuluş yolu bulunamayacağını iddia ediyorlardı.¹⁴

Doğu Kilisesine bağlı Ortodokslar ise bu iddiayı kabul etmiyorlardır. Dini törenlerinde de farklar meydana gelmişti.

Katoliklik 13 ve 14. yüzyıllarda en kudretli devrini yaşadı. Fakat sonraki yüzyıllarda gerileme alâmetleri görülmeye başladı. Bilhassa Rönesansta eski klâsik kültürün canlanması, Tevrat ve İncil'in konuşulan dillere tercümesi ve matbaa kanalıyla kutsal yazılar hakkında bilgi edinenlerin çoğalması, bir çok skandallara sahne olan devrin kilisesi ile İncil'de bahsi geçen Hâvâ-riler devrindeki hıristiyanlığın mukayesesine yol açtı. 16. yüzyılın ilk yarısında Martin Luther'in öncülüğü ile yapılan REFORM, Batı Hıristiyanlığına da, nihayet ayrılığı getirdi. PROTESTANLIK doğdu. Bundan sonraki yüzyıl Katolik Kilisesi ile çeşitli Protestan kiliseleri arasında şiddetli bir mücadeleye sahne oldu. Tarihte bu mezhep kavgasına Otuz yıl Savaşları adı verildi. Bu savaşlar her memleketin içinde çıktığı gibi, Katolik milletlerle, Protestan milletler arasında da oldu.¹⁵

(12) Meydan Larousse, İlgili mad. VII/86

(13) Bk. J. L. Hromadka, Doğu Otodoksluğu, 243, M. Süreyya Şahin Fener Patrikhanesi ve Türkiye, 10, Meydan Larousse, ilgili mad. IX/620 ve V/820

(14) Bk. G. Descuffi, Hıristiyan Dini, 113

(15) M. Çağatay Uluçay, Tarih Ansiklopedisi, 401

Hıristiyan Dünyası önce Doğu ve Batı Kiliseleri diye ikiye ayrılmıştı. Yukarıda açıklandığı üzere bunlara daha sonra Protestan Kilisesi de ilâve edildi. Ayrıca bu kiliseler de kendi içlerinde çeşitli guruplara ve mezheplere ayrılmışlardır. Bunlar konumuz dışı olduğu için, biz üç büyük mezhebin inanç, ibadet esasları arasındaki farkları sunmaya çalışacağız.

Önce Roma Katolik Kilisesi ile Rum Ortodoks Kilisesi arasındaki ihtilâf konularını sıralayalım :

Birinci ayrılık inanç sistemi ile ilgilidir. Katolik Kilisesi ve ona bağlı olanlarında Teslis'e (Baba-Oğul-Ruh'ul Kudüs) büyük değer verilir¹⁶.

Meryem Ana'nın hiç kimse ile temas etmeden gebe kaldığı kabul edilir. Ruh'ul-Kudus'ün Baba ve Oğul'dan çıktığına inanılır.¹⁷

Ortodoks Kilisesi de teslisi kabul eder. Ancak o eski telâkileri muhafaza etmiştir. Onlara göre Baba'nın işi yaradılış, Oğul'un Kurtuluş, Ruh'un ki takdistir. Bundan sonra bu üç sıfat, Allah'ın içinde vaki olan, ifade edilemez hayatı sembolleştirmek maksadıyla temsil edilmiştir. Yine Ortodoks'lar Ruh'ul-Kudus'ün yalnız ilâhi Peder'den çıktığını iddia ederler. Nitekim İstanbul'da 867 ve 879 da toplanan Konsillerde alınan kararlar ile kendilerini haklı göstermeye çalışmışlardır.¹⁸

Ortodoks Kilisesi de Katolikler gibi İsa'nın İlâhi ve Beşeri tabiatını kabul eder.¹⁹ Fakat İsa'yı Tanrı-Adam olarak mükemmel bir birlik içinde açıklar. En büyük bayram kabul ettikleri PASKALYA sabahı Tanrı-Adam'ın (İsâ) yeniden dirilişi, günah, ölüm ve kötülüğün mağlubiyetini teyid eder. O gün bütün ölümler cehennem azabından azat edilmiş olurlar.²⁰

(16) Teslis=Aziz Üçlük=Trinitite, Aziz üçlük sırrı üç şahısla var olan asıl bir Allah'tır. Bk, G. Descuffi, Hıristiyan Dini, 17

(17) Bk. F. Challaye, Dinler Tarihi, 204

(18) Bk. M. Ebu Zehra, Hıristiyanlık Hakkında Konferanslar, 272, A. Schimmel Dinler Tarihine Giriş, 134

(19) Bk. G. Descuffi, Hıristiyan Dini, 40

(20) Bk. J. L. Hromadka, Doğu Ortodoksluğu, 248, M.A. Masdusi, Yaşayan Dünya Dinleri, 175

İkinci ayrılış noktaları inanç sistemi ile alâkalı olmayıp, dini liderlik konusu ile ilgilidir. Roma Katolik kilisesi topladığı konsillerde aldığı kararlarla, hıristiyan dünyasının dini liderliğinin kendilerine ait olduğunu iddia etmekteydi. Roma'da bulunan Katolik Kilisesinin başındaki Papa, onlara göre bütün hıristiyanların dini, ruhani ve hukukî lideriydi. Ortodoks Kilisesi Papa'nın liderliğini reddederek, İstanbul'da mukim Bizans Kilisesi Patriğini bütün hıristiyan dünyasının lideri olarak kabul etmekteydi.

Katoliklik, hiçbir eleştiriye yer vermeyen Papa'nın, dinin emirlerini kesin sayan görüştür. Yine onlara göre kutsal kitapların en doğru metnini tesbit etmek ve sözlerini yorumlamak hakkı yalnız Papa'ya aittir. Herkesin inanması ve uyması gerekli yolu yalnız Papa ve Kilise işaret edebilir.²¹ Nitekim Vatikan Kurulu 1870 de Papa'nın yalnız (Lâyuhti) olduğunu ilan etmiştir.²²

Ortodoks'lar Papa'nın yanılmazlığını da kabul etmezler. Çünkü onlara göre yanılmazlığın özel memuriyet veya vasıtası yoktur. Roma Kilisesinde ya tek başına Papa veya bütün Katolik kiliseleri temsil eden meclis, Ekümenik Konsey (The Ecumenical Council) yanılmaz bir otoritedir.

Yine Katolik Kilisesi iyi organize bir hiyerarşiye sahiptir. Onlarca ilâhi vahiy hem İncil'in, hem de Kilisede muhafaza olunan an'ânenin kaynağıdır. An'âne, rivayete göre Havarilerden gelmektedir. Asırlar boyunca birikmiş eskiden mevcut olan nüveler, inkişaf eder ve bu suretle yeni akideler de gelişebilir. Ortodokslar da Kilise'nin Baş Papaz'lı (Hierarchy) olmasını, fakat Papaz Hükümeti (Herocracy-hiyerokrasi) olmamasını ister. Kilisenin otoritesi manevi ve mistik olmalı, şer'i ve hükümet nufuzu olmamalıdır, derler.²³

Katolik ve Ortodoks mezhepleri arasındaki farkları teferruatlı olarak şöyle sıralayabiliriz:

1— Katolik Kilisesinde, ayinler İbranice iken sonraları Lâtincede yapılmaya başlandı. Ortodoks'larda ise, dualar Yunanca idi.

(21) Bk. Hayat Ansik., İlgili mad. IV-1919, G. Descuffi, Hırst. Dini, 85

(22) Bk. Challaye, Dinler T. 204, G. Descuffi, Hırst. Dini, 85

(23) Bk. J. L. Hromadka, Doğu Ortodoksluğu, S 246-247

Günümüzde her iki Kilise de, milletlerin kendi dillerinde dua ve ibadet etmelerine izin vermiştir. İbadet sırasında her iki kilise de cemaatten yardım toplamaktadır.

2— Katolik Kilisesi Communion ayininde şaraba batırılmış ekmek yerine, diğer yiyecekleri kabul ederken, Ortodokslar bunu reddeder.

3— Katolikler boğulmuş hayvanın etini ve kanını mübah kabul ederken, Ortodokslar bunu kabul etmezler. Yine Katolikler domuz eti ve yağından yapılmış yiyeceklerin normal karşılarken, Ortodokslara haramdır.

4—Katoliklerde, çok büyük önemi olup, dinin temelinden sayılan Günah Çıkartmanın mutlaka, günah çıkartma kulubesinde Papaza itiraf şeklinde olması gerekir. (1215 te toplanan 4. Latran Konsili kararına göre ergenlik çağındaki her hıristiyanın en az yılda bir defa günah çıkartması gerekir.)²⁴

Ortodokslar ise, günahkâr kişinin, günahının cürmü miktarında bir bedel ödeyerek hatasından kurtulacağını savunur.

5— Katoliklerde evlendikten sonra, boşanma diye bir işlem yoktur. Çünkü İncil bunu yasaklamıştır. «Fakat Hilkatın başlangıcında Allah onları erkek ve dişi yarattı. Bunun için bir adam babasını, anasını bırakacak, karısına yapışacaktır. Şöyle ki, onlar artık iki değil fakat bir bedendirler. İmdi Allah'ın birleştirdiğini insan ayırmasın... Kim karısını boşar ve başkasıyla evlenirse, ona karşı zina eder ve kadın kocasını boşar ve bir başkası ile evlenirse, zina eder.»²⁵

Ortodoks ve diğer kiliselerde boşanma işlemi belli şartlar altında yürütülmektedir. Boşandıktan sonra tekrar evlenmek mümkündür.

Ayrıca Katolik Râhib ve Râhibeler asla evlenemez iken, Ortodoks ve Protestan'lar için böyle bir yasak yoktur.

6— Ortodoks Kiliselerinde, özellikle İsa ve Meryem ile diğer din büyüklerinin (Azizlerin) tahta üzerine yapılmış resim-

(24) Bk. Yuhanna'nın 1. Mektubu, I/7-10, Dinler Tarihi Ans. C. 2 II/303

(25) Bk. Markos-X/6-12

lerine İKONA denir. Çok değer verilen bu resimler karşısında durup dua etmek yardımlarını dilemek âdettir. Katolik kiliselerde ise çarımha gerilmiş İsa heykelleri önünde aynı işlem yapılır. Protestan kiliselerinde ne heykel ne de İkona bulunur. Sade bir haç ibadetleri için yeterlidir.

7— Her üç mezhepte de Vaftiz vardır. Katolikler bu işlemi, çocuklar üzerinde saf su ve şarap dökerek yaparlar. Ortodokslarda vaftiz, büyüklerin suya atılması, küçüklerin suya daldırılması şeklinde oluyordu, küçüklerin hastalanması sebebiyle, vaftiz, sonraları bebeklere su serpmek şeklinde uygulanmaya başlandı.²⁶

Protestanlar da vaftizi, suyu serpererek, başa dökerek veya bütün vücudu suya batırarak uygular. Ancak Protestan mezhepler arasında vaftizi bir ruh temizliği ve eğitimi sayanlar da vardır.²⁷

8— Hıristiyan olmak isteyenlere her mezhep âzâmi kolaylık ve müsamahayı gösterir. Bu olaya dine girme denir. Her mezhebin kendi inancına uygun tören yapılır. Mezhepler arasında yapılan din değiştirmeye «Kilise Değiştirme» denilir.

9— Her üç mezhepte görülen müşterek inanış «Afaroz» dur. Bu bir hıristiyanı din bakımından işlediği ağır suç yüzünden kiliseden çıkarmaya (kovmaya) denir. Katoliklerde biri büyük diğeri küçük olmak üzere iki afaroz vardır.

Ortodoks ve Protestanlarda da afaroz edilen kimse hakkında kilisenin koyduğu yasaklara göre işlem yapılır.

10— Haç Çıkarma, her üç mezhepte de görülen müşterek bir davranıştır. Kilisede, bilhassa kutsal günlerde yapılan, büyük ayinlerde «Kutsal Haç» çıkarılır. Halka gösterilir.

11— Bayramların kutlanması ve önemi de mezhepler arasında farklıdır. Noel Katoliklerde 25 Aralık gecesi, Ortodokslarda 6 Ocak'tadır. Ancak İsa'nın doğumu bütün mezheplerce büyük törenlerle kutlanır.

12— Hıristiyanlarca kutsal sayılan Kudüs'ü ziyaret, Hac Yapmak anlamına gelir. Katoliklerce, Roma'da Papa'nın elini

(26) Bk. G. Descuffi, Hıristiyan Dini, 192

(27) Bk. Dinler Tarihi Ansk. II/325

öpebilmek bile hac sayılır. Yine bazı katolik mezheplerine göre Papa'nın ölüsüne dokunmak bile Hac demektir.²⁸

Ayrıca, «Ayazma» denilen maden suları ile eski mabet kalıntıları ve manastır yıkıntıları da kutsal sayılıp, mukaddes ziyaret yerleri kabul edilmiştir.

13— Hıristiyanlıkta cenazeyi taşıma da mezheplere göre farklılık gösterir. Kimi mezhepte cenaze omuzlarda, kimisinde tabut halkalarından tutularak aşağıda taşınır. Mezhep ayrılığı dolayısıyla ayrı mezhepten olanın cenazesi ancak kendi kilisesine götürülür. Aynı zamanda o kilisenin mezarlığına gömülür. Bir katolığın ortodoks mezarlığına gömülmesi mümkün değildir.

14— Kiliselerde dini ayinler sırasında musikiden de faydalanılır. Özellikle Katolik kiliselerinde küçükü büyüklü Org'lar dini törenlerde önemli yer tutar. Protestan Kiliselerinde musikin diğer sazlarına da yer verilmiştir. Ayrıca bütün kiliselerin ilâhi koroları vardır.

15— Mabetlerin inşaasında da mezhepler arası farklar görülür. Katolik mabetlerinde görülen iç ve dış tezyinatındaki resim ve heykel üstünlüğü, Doğu Ortodoks kiliselerinde yerini mozaik süsleme ve taş işçiliğine bırakmıştır.

16— Her kilisenin oruç ve perhiz anlayış ve uygulayışında fark vardır. Meselâ, Katolikler kilise emri olarak bazı günlerde oruç tutmayı ve bazı günlerde (Cuma) et yememeyi kabul etmişlerdir.²⁹

Orta çağlarda Katolik Kilise'sinin, Doğu hıristiyanları üzerindeki baskısı iyice arttı. Ayrıca kendi görüşlerine muhalif olan müsbet ilimlere dinsizlik ithamıyla mücadele açtı. Din adamlarına yaraşır olgunluk ve anlayış içerisinde, görüşlerini kabul ettirmeye çalışacağına bilâkis en sudan bahanelerle, insanları tekfir etmeye, acımasız işkenceler altında ezmeye ve hatta yakmaya kadar gitti.

Katolik Kilisesi bir yandan devlet, diğer yandan halk üzerin-

(28) Bk. Dinler Tarihi Ansk. II/332

(29) Bk. G. Descuffi, Hıristiyan Dini, S. 179-180

deki bu maddi ve manevi baskısını devam ettirirken, kutsal kitabı yorumlama ve anlama hakkının ancak kendisine ait olduğunu iddia ediyordu.

Bir hıristiyan, kilise tarafından belirtilen görüşleri aklen kabul edemezse, kendi aklından şüphe eder, ammâ, asla Papa'dan şüphe edemezdi. Çünkü Papa, İsa'nın halifesi idi. Emirlerini kabul etmiyenleri ahirette değil, bizzat dünyada cezalandırıyordu.

Hele Communion ayininde, Kutsal Şarap ve Ekmek içip, yiyen kişi İsa ile birleşmiş oluyordu. Ayrıca İndulgence denilen günah çıkartma meselesinde, din adamları çok ileri gittiler. Böylece din adamlarına kazanç kapısı açıldı. Cennetin anahtarları satıldı.

Yıllardır süre gelen bu baskı ve din adına yapılan din dışı davranışlar önce ferdi, sonra da toplumdaki tepki gördü. 16. asrın başında Roma'da Erasmus, halki Kutsal Kitabı okumaya ve iyice düşünmeye çağırıyordu. İngiltere'de Thomas Moore (1478-1535) da Kilise'nin bağış yoluyla ıslah edilmesini öne sürdü. Bu samimi teklifler Kilise tarafından ciddiye alınmadı. Bu sırada Roma'da bulunan Martin Luther (1482-1546) de Kilise'nin ıslah edilmesini ve kilise mensuplarının doğru yola çekilmesini istiyordu. O Papa'yı yanılmaz bir halife olarak görmüyordu. Papa'nın sözünü dini bir emir olarak kabul etmiyor, onun sadece büyük bir önder olarak görüyordu.³⁰

Luther'in bu görüşleri İsviçre'de Ulrich-Ziwingli (1484-1531), Fransa'da Calvin (1509-1564) tarafından desteklendi. Katolikliği ve Papa'nın kararlarını protesto eden bu kişilere PROTESTAN denildi. Protestanların reformist görüşleri onların Katolik ve Ortodoks kiliselerinden farklarını ortaya çıkardı. Şöyle ki:

1— Protestanlar sadece Kutsal Kitaba ve ondaki bütün hükümlere inanırlar. Kutsal kitapta bulunmayan hiçbir ayin ve ibadeti kabul etmezler. Ayrıca Kutsal Kitabın yalnız din adamlarınca yorumlanabileceğini de kabul etmeyip, anlaşılabilir ayetlerin ancak diğer ayetlerle açıklanabileceğini söylerler.

2— Protestanlar, bütün kiliselerin bir genel lideri yerine her kilisenin, kendine has bir ruhani lideri olmasını isterler. İsa'

(30) Bk. Hayat Ansk. ilgi madde IV/2207, Meydan Larousse, ilgili madde, VII/34 ve X/345, Dinler Tarihi Ansk., II/326-335

dan veya havariden hilâfet sağlamış Kilise hegemonyasını kabul etmezler.

3— Kilise ve adamlarının günah çıkarma yetkisi olmadığını, bu fiillerin tanrı tarafından yapıldığını kabul eder. Tanrı ile kul arasına girilemeyeceğini söyler. Duanın Yaratan'la yaratılan arasında kalbi bir bağlantı olduğunu beyan eder. Bu sebeple de duanın kişinin ana dili ile yapılmasını ister.

4— Communion ayininde, İsâ'nın ekmek ve şaraba istihalesi konusundaki inanca, Protestanlar karşı çıkarak bu ayinin, İsâ'nın kendini insanlık uğruna kurban edişinin hatırasından öteye bir anlam taşımadığını belirtiyorlardı.

5— Protestan rahipleri de, Ortodokslar gibi evlenerek, insan tabiatına uygun bir hayat yaşamaktadırlar.

6— Protestanlar kiliselerinde, heykel ve resimlerin tapınma veya secde için bulundurulmasını reddederler. Mabetlerinde yalnız haç bulunur.

7— İsâ'nın tanrılığı ve Ruh'ul-Kudus'un ulûhuyeti inancına maalesef karşı çıkmamışlardır. Kabul edilen teslise kendilerince ayrı bir yorum getirmişlerdir. Onlarca Baba Allah, seven, aynı zamanda herşeye kadir, kâinatın yaratıcısı ve hükümdarıdır. İsâ'ya Allah'ın oğlu demek O'nda, Allah'ın tecellisini görmek demektir. Bunun için O'na tecessüd (bedene bürünmüş) Allah demek uygun görülmüştür. Ruh'ul-Kudus ise, nâmahdut ve ebedi Allah'ın bizim hayatlarımızda işlemesi, bizimle her zaman her yerde hâzır ve nâzır olması demektir. Bu sebepler Baba, Oğul ve Ruh'ul-Kudus sıfatları, bir tek Allah'ın üç tecellisi idi. Üç Allah değil, bize gelen ve insanların üç sıfatla tanıdığı bir tek allah.³¹

Yukarıdan beri açıklanan hususlar bize şu gerçeği ispatlamıştır. Kendisini evrensel kabul ederek, dünya dini olma iddiasında bulunan Hıristiyanlığın zaaflarından biri de, mensupları arasındaki, din ve mezhep farklarının keskinliğidir. Bu farklar hıristiyanlar arasında sık sık mahvedici kavga ve hizipleşmelere yol açmıştır.

(31) Bk. G. Harkness, Protestan Akidesine Bir Bakış, 48-49

İslâmiyetin doğuda hızla yayılması, özellikle Müslüman Türklerin Avrupa ülkelerini ele geçirmeye başlamaları, Hıristiyan dünyasında korku yarattığı gibi, ayrı mezheplerin (kiliselerin) yaklaşmalarına da imkân sağlamıştır. Tarihte gördüğümüz «Haçlı Seferleri» bunun müşahhas bir örneğidir. Daha sonra Anadolu ve İstanbul'un Türkler tarafından fethi, Hıristiyan dünyasının birleşme düşüncesini körükledi. Ancak bu düşünceler, birer tasarı olarak kalmış, uygulama alanına girememiştir. İstanbul'un alınması sırasında, Roma Katolik Kilisesine karşı, Bizans Ortodoks Kilisesi «İstanbul'da Kardinal başlığı görmektense, Yeniçeri başlığı görmek daha iyidir.» diyecek ölçüde, kilise ayrılığını belirtmekten çekinmemiştir.

Önceleri müslümanlara karşı başlayan din birliği çalışmaları, sonraları siyasi birlik vasfına bürünmüştür. Kiliselerin birleşmesi için girişilen bu sivası çalışmalar da, özellikle Moskova Kilisesinin kurulduğundan beri hiçbir birleşmeye yanaşmaması sebebiyle netice vermemiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra, Kiliseler arası birleşme düşüncesi yeniden ortaya atıldı. Bu düşünce Fener-Roma Kiliseleri arasında belirdi, Moskova Kilisesi gene bu birleşme görüşüne katılmadı.

Dünya Ortodoks Kiliselerinin en büyük yetkilisi sayılan İstanbul Fener Kilisesi Patriği Athenagoras, önce Moskova dışındaki Ortodoks Kiliselerinin birleşmesi gereği görüşünü öne sürdü. Bütün Ortodoks kiliselerine bildiriler, davetiyeler gönderdi. Athenagoras, düşüncelerini gerçekleştirmek için Vatikan ile de ilişkiler kurup, yakınlaşma imkânları aradı. Bu sebeple 1964 te Papa ile Kudüs'te buluşup konuyu görüştü. Daha sonra konuyu yeniden daha ciddi ele almak için Roma'ya giderek Paulus VI ile görüştü.

Bu yakınlaşma sonucu 1054 te kopan Doğu-Batı Kilise ilişkileri 1965, de yeniden kurulur gibi oldu. Athenagoras 1967 de tekrar Roma'ya giderek, Piskoposlar toplantısına katıldı. Daha sonra Paulus VI'nın Türkiye'ye Fener Patrikhanesine yaptığı iade-i ziyaret bile, hıristiyan kiliselerin birleşmesi için yeterli olamadı.